

Оксана Мацей,
заступниця директора,

Світлана Молчанова,
завідувачка науково-методичного відділу

Наукова бібліотека
Хмельницького
національного
університету

Стратегічна візія Наукової бібліотеки Хмельницького національного університету: від ідеї до втілення (до 60-річчя з дня заснування книгозбірні)

У статті висвітлено досвід наукової бібліотеки університету зі стратегічного планування та реалізації стратегічних програм різних років. Стаття присвячена 60-річчю з дня заснування книгозбірні.

Наукова бібліотека Хмельницького національного університету (далі - НБ ХНУ), лауреатка обласної премії ім. Мелетія Смотрицького в галузі бібліотечної роботи, одна з найбільших книгозбірень області, в 2022 році відзначила 60-річний ювілей. Як навчально-допоміжний, інформаційний, науковий, культурно-освітній структурний підрозділ Хмельницького національного університету книгозбірня визначила свою основну місію - сприяння здійсненню навчально-виховного процесу, забезпечення інформаційно-дослідних потреб університетської спільноти, просування наукового надбання вишу у світовий інформаційний простір.

За 60 років існування бібліотека, ровесниця університету, пройшла не простий, але багатий на визначні події і перемоги шлях. Однак, результати діяльності книгозбірні не з'явилися самі по собі, цьому передувала багаторічна, копітка робота із виконання перспективних та стратегічних планів.

Стратегічне планування - одна з найважливіших функцій управління бібліотекою і саме від того, наскільки професійно, грамотно та якісно складений стратегічний план, багато в чому залежить продуктивність всієї подальшої діяльності бібліотеки. У процесі стратегічного планування здійснюється

розробка системи заходів, визначаються мета та завдання, шляхи їх досягнення, планові показники роботи бібліотеки та її структурних підрозділів на конкретний період, іншими словами, стратегічний план визначає, чого хоче досягти за визначений період книгозбірня за допомогою власних ресурсів та діяльності. Окрім того, стратегічний план має незаперечні переваги: допомагає поєднати ресурси бібліотеки з її можливостями, визначити її реальне місце в соціумі, виявити можливі негативні тенденції, закріпити репутацію книгозбірні в очах користувачів, покращити управління тощо [3].

Наукова бібліотека Хмельницького національного університету долучилася до стратегічного планування починаючи з 1995 року, коли тогочасною директоркою книгозбірні Валентиною Петрицькою та завідувачкою методичного відділу Раїсою Рибалко було розроблено перспективну програму розвитку «Бібліотека та книга в житті молоді».

На підставі вивчення досвіду зарубіжних та вітчизняних книгозбірень, аналізів діяльності 1998 року на засіданні методичної ради бібліотеки було затверджено нову перспективну програму автоматизації НБ ХНУ на 1999-2003 рр., розроблену Оленою Айвазян (на той час заступницею директора книгозбірні) та Валентиною Глухенькою

(завідувачкою відділу автоматизації). Цей період відзначився для НБ ХНУ інтенсивною роботою зі створення автоматизованої бібліотечної системи: організовано відділ автоматизації, за базове програмне забезпечення обрано вітчизняний програмний продукт «УФД/Бібліотека», впроваджено електронний формуляр читача, проведено рекаталогізацію активного фонду документів. Уже на кінець 2001 року було сформовано розгалужену локальну мережу з 33 комп'ютерів. Окремою ланкою роботи став розвиток вебсайту НБ ХНУ, який щороку відвідує більш ніж 400 тис. користувачів (загалом відвідання вебсайта з дня його створення склали понад 6 мільйонів) [4, с. 124]. Для забезпечення виконання програми було розроблено 32 регламентаційні документи - інструкції, положення, методики.

Вагоме значення для розвитку бібліотеки університету мала розробка Комплексної програми на 2002-2006 рр., над запровадженням якої активно працювали завідувачі відділів: О. Бичко, О. Великосельська, І. Гаценко, Р. Драчук, Т. Марчак, Т. Тітова, К. Чабан, Л. Яковлева. Завдяки виконанню програми було досягнуто високих результатів: започатковано електронну бібліотеку, створено віртуальну довідкову службу, підписано угоду про співпрацю з Головною бібліотекою

Краківської політехніки, започатковано видання інформаційного бюлетеня «Бібліотека в освітньому просторі» та ін. Про успішну діяльність НБ ХНУ в рамках програми свідчить відзначення книгозбірні у 2006 році дипломом та обласною премією ім. Мелетія Смотрицького в галузі бібліотечної роботи за вагомих внесок у розвиток бібліотечної справи, популяризацію української мови та літератури, видання змістовних інформаційно-бібліографічних видань.

Докладніше варто викласти результати Стратегічної програми розвитку наукової роботи НБ ХНУ на 2007-2012 рр. «Удосконалення обслуговування користувачів в умовах запровадження новітніх технологій» (розробники - О. Айвазян, В. Глухенька, Т. Онищук), адже саме цей період позначився для книгозбірні суттєвими змінами. Ця програма була спрямована на дослідження виробничих бібліотечних процесів з метою їх удосконалення, а саме: формування та раціональної організації інформаційних ресурсів; удосконалення технології обслуговування користувачів; видання науково-допоміжних та біобібліографічних показників, аналітичну обробку інформації; формування наукового фонду та надання доступу до віддалених БД, що забезпечувала науково-дослідні завдання творчого колективу університету та бібліотеки університету[2].

Запровадження в бібліотечну практику нових інформаційних технологій зумовило перегляд концепції обслуговування користувачів та розширило сервісні можливості книгозбірні. Зокрема, поряд із традиційними формами обслуговування користувачів у бібліотеці було створено віртуальну систему обслуговування. Цілодобовий доступ як до власних, так і зовнішніх інформаційних ресурсів значно підвищив якість, оперативність та повноту задоволення інформаційних потреб і запитів користувачів. Створено та удосконалено електронні бази даних: електронний каталог, електронна бібліотека, інституційний репозитарій ХНУ (ElarKhNU), навігатор інтернет-ресурсів за профілем університету, придбано інформаційну систему «Леонорм-інформ» - Електронний каталог бібліографічних описів національних та міждержавних стандартів України та ін. На вебсайті НБ ХНУ впроваджено нові інформаційні сервіси для користувачів книгозбірні: вір-

туальна довідкова служба, доступ до формуляра читача, замовлення документів через МБА в онлайн-режимі, замовлення нової літератури для навчального процесу викладачами університету, Wi-Fi доступ до мережі Інтернет в бібліотеці університету тощо. Постійно здійснювався моніторинг використання електронних ресурсів та БД.

Для активізації роботи з електронними ресурсами у 2007 році було створено сектор підтримки електронної бібліотеки (ЕБ), який через рік було реорганізовано на відділ. За 2007-2012 рр. спільними зусиллями працівників книгозбірні О. Бичко, Ю. Костровим, О. Костюк, О. Таланчук, О. Шевцовою та багатьма іншими було створено колекцію електронних ресурсів та 33 бази даних.

У виконанні цієї програми брали участь всі структурні підрозділи НБ ХНУ, з окремих питань - співробітники обласного методичного об'єднання бібліотек ЗВО та інших книгозбірень. Результати наукової роботи подавалися у вигляді звітів, аналізів, довідок; статей для публікацій у фахових виданнях, наукових збірниках, інформаційних бюлетенях; доповідей на наукові конференції, семінари тощо.

За час дії програми співробітники бібліотеки проводили соціологічні опитування з різних напрямів діяльності книгозбірні: «Робота з науковою інформацією в бібліотеці університету»; «Комфортність обслуговування користувачів в НБ ХНУ»; «Масові заходи бібліотеки в оцінці їх учасників»; «Майбутнє наукової бібліотеки університету очима читачів» та ін. Загалом було проведено 9 соціологічних опитувань, які дали змогу визначити оптимальні шляхи подальшого інноваційного розвитку НБ ХНУ як одного з провідних підрозділів університету, що має значний вплив на якість підготовки фахівців та їхню конкурентоспроможність.

Джерелами інноваційних ідей та впровадження їх в роботу книгозбірні слугували організація та проведення бібліотекою університету науково-практичних конференцій, семінарів, нарад, засідань тощо. У рамках виконання програми на базі книгозбірні (як головної бібліотеки Хмельницького методичного об'єднання бібліотек ЗВО) було організовано та проведено 5 науково-практичних конференцій та 2 науково-практичних семінари. Активну участь брали працівники книгозбірні в окремих міжнарод-

них, всеукраїнських наукових конференціях, семінарах, нарадах, засіданнях «круглих столів». Загалом за цей період здійснено 44 відрядження та підготовлено 54 доповіді, в яких висвітлювалися питання розвитку новітніх технологій та інноваційних процесів у бібліотеці; менеджменту як складової роботи; формування сучасної інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек вишів; організації відкритого доступу та створення інституційного репозитарію; застосування корпоративних технологій у функціонуванні системи електронних інформаційних ресурсів; формування інформаційної культури читачів тощо. Варто відзначити, що 2008 року заступниця директора НБ ХНУ Валентина Глухенька отримала свідоцтво про реєстрацію авторського права № 23838 від 05.03.08. за розробку комп'ютерної програми «Програмний комплекс "Електронна бібліотека"».

Для наукового підходу до прийняття рішень, прогнозування подальшого розвитку книгозбірні широко застосовувалися статистичні, порівняльні, кількісні та інші аналізи діяльності як структурних підрозділів, так і окремих напрямів роботи. У рамках програми фахівцями книгозбірні підготовлено 63 аналізи діяльності, видано 27 друкованих та 14 електронних видань, на сторінках фахових видань опубліковано 121 статтю теоретичного та прикладного характеру, зокрема й за кордоном. Варто відзначити провідну роль науково-методичного відділу в реалізації програми, зокрема завідувачки відділу О. Мацей, працівників О. Великосельської та Л. Чорної.

Особлива роль у виконанні програми належить біобібліографічним показникам серії «Бібліографія вчених ХНУ». Протягом 2007-2012 рр. створено 9 показників (4 друкованих видання та 5 - в електронному вигляді). На сайті НБ ХНУ в БД «Публікації викладачів» розміщуються щорічні бібліографічні показники серії «Публікації викладачів Хмельницького національного університету». За час реалізації програми створено 5 випусків бібліографічних показників цієї серії.

З метою надання методичної та практичної допомоги працівникам бібліотек ЗВО державної форми власності Хмельницької області з основних питань бібліотечної діяльності з 2005 року НБ ХНУ розпочала видання інформаційного

бюлетеня «Бібліотека в освітньому просторі». Наразі вийшло 26 номерів, де щорічно публікуються різноманітні матеріали щодо ефективності роботи, результати наукових досліджень провідних фахівців України, НБ ХНУ, Хмельницького методичного об'єднання бібліотек ЗВО.

Під час виконання програми у книгозбірні активно почала розвиватися й корпоративна діяльність, зокрема 2011 року створено «Зведений електронний каталог бібліотек Хмельницької області», який містить ЕК шести бібліотек регіону (як публічних, так і ЗВО). Здійснювався також обмін бібліографічними даними з бібліотеками вишів України та Польщі, підписано договори про співпрацю з багатьма книгозбірнями, зокрема міст Кам'янець-Подільського, Києва, Кракова, Миколаєва, Рівного, Тернополя, Ужгорода, Харкова, Хмельницького та ін.

Нову стратегічну програму розвитку наукової роботи «Розвиток ресурсної бази Наукової бібліотеки Хмельницького національного університету в умовах інформаційного суспільства» (2015-2021 рр.) було затверджено на засіданні Вченої ради університету. Сьогодні вже можна з впевненістю звітувати про позитивні результати виконання програми: започаткування електронного інформаційно-аналітичного видання «Бібліотеки вищих закладів Хмельниччини: цифри та факти», активізація видавничої діяльності, створення нових повнотекстових БД, розширення корпоративної співпраці, видання монографії.

Робота книгозбірні у цей час здійснювалася за двома напрямками: 1) оптимізація ресурсів НБ ХНУ (проводилися аналізи роботи, дослідження думок читачів з приводу діяльності книгозбірні, створювалися науково-допоміжні показники та БД, розроблялися нові проекти); 2) колективні та індивідуальні дос-

лідження з історії бібліотек Хмельницької області (за результатами досліджень опубліковано праці у періодичних фахових виданнях та матеріалах науково-практичних конференцій. Директором бібліотеки Оленою Айвазян здійснено захист дисертації «Становлення і розвиток бібліотечної справи на Поділлі у другій половині XIX - на початку XX століття: роль і місце в культурно-освітньому житті краю» та спільно з науковим керівником професором В. Прокопчуком видано монографію [1]).

За час дії програми протягом 2015-2021 рр. було проведено 7 науково-практичних конференцій, зокрема 3 всеукраїнських (дві з них були присвячені 100-річчю заснування найстаріших бібліотек області - бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та бібліотеки Подільського державного аграрно-технічного університету).

Працівники НБ ХНУ продовжили вивчення думок читачів, які допомагали виявляти прогалини в роботі та сприяли розвитку книгозбірні («Ефективність використання електронних ресурсів» (2018); «Дистанційні послуги та електронні ресурси бібліотеки: оцінка користувачів» (2021) та ін.).

Загалом, за підсумками виконання програми 2015-2021 рр., фахівцями НБ ХНУ було опубліковано близько 100 статей у фахових виданнях, наукових збірниках, інформаційних бюлетенях, де висвітлено результати наукової роботи книгозбірні; розроблено 37 регламентаційних документів (інструкцій, положень, методик), розроблено нові проекти («Ти одна й неподільна, Україно моя вільна», «Бібліотека - центр науково-інформаційних ресурсів XXI століття», «Здоров'я молоді - здоров'я нації»; започатковано зведенню краєзнавчу базу даних «Науковці Хмельниччини» (наразі БД містить інформацію про 150 науковців).

Бібліотека продовжувала приділяти увагу систематичному підвищенню кваліфікації бібліотечного персоналу, адже нові реалії висували до бібліотекарів нові вимоги. Зокрема, у 2016 році 8 працівників бібліотеки пройшли навчання на курсах англійської та польської мов, п'ятеро з них отримали сертифікати ХНУ про підвищення кваліфікації; працівники книгозбірні пройшли тренінг-навчання у Хмельницькій обласній універсальній науковій бібліотеці з написання статей до Вікіпедії (2020), а також тренінг «Інфомедійна грамотність» (2021) та багато ін. Колектив НБ ХНУ нагороджено Грамотою Міністерства культури України (2017).

Отже, завдяки виконанню стратегічної програми на 2017-2021 рр. підвищилася якість інформаційно-бібліотечного сервісу, розширено напрями діяльності бібліотеки, (створення краєзнавчих БД, підтримка відкритого доступу, сприяння академічній доброчесності та ін.), здійснено перехід до нового формату діяльності бібліотеки від моделі книгозбірні, що використовує в роботі тільки власні фонди, до моделі відкритої бібліотеки, що активно використовує зовнішні ресурси.

Час показав своєчасність і важливість змін, які провела книгозбірня. Створена нею віртуальна система обслуговування дозволила безперешкодно перейти в університеті на дистанційне навчання через COVID-19 та воєнний стан, продовжити головну візію бібліотеки як навчально-допоміжного, інформаційного, наукового, культурно-освітнього структурного підрозділу Хмельницького національного університету. Важливо відзначити, що сьогодні працівники бібліотеки разом з університетом беруть активну участь у волонтерському русі Хмельниччини, наближаючи перемогу Збройних сил України.

Список використаних джерел

1. Айвазян О. Б. Бібліотеки Поділля (друга половина XIX - початок XX ст.): монографія / О. Б. Айвазян, В. С. Прокопчук. - Кам'янець-Подільський : ПП Зволейко Д. Г. - 256 с
2. Айвазян О. Б. Наукова діяльність як стратегічний напрям розвитку НБ ХНУ / О. Б. Айвазян, О. М. Великосельська // Сучасна бібліотека в інноваційному освітньому просторі: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (14-15 берез. 2013 р., м. Луганськ). - Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка», 2013. - С. 42-49.
3. Башун Е. В. Маркетинг и фандрейзинг как факторы активизации процессов по внедрению новых технологий в библиотеках // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества. - ГПНТБ, 1999. - Т. 1. - С. 83-84.
4. Глухенька В. О. Розвиток інформаційних технологій у науковій бібліотеці Хмельницького національного університету / В. О. Глухенька // Бібліотека університету: витоки та сучасність : зб. наук. ст. та матеріалів, присвяч. 50-річчю з дня заснування наук, б-ки ун-ту. - Хмельницький, 2012. - С. 123-126.